

Borysenko V. A collegiality and state independence of Ukraine are in activity of hetman Bohdan Khmelnytsky.

On the fountain base and the achievements of predecessors, served the author's vision activity of Hetman Khmelnytsky sent to the receipt to Ukraine of state independence and unity all her ethnic earth. It is shown that before the revolution in 1648 among the patriotic part of Ukrainian society gaining strength awakening national consciousness. Thus the main focus is on ethnogenesis Ukrainian Cossacks as the leading social force of Ukraine, able to defend its interests. Khmelnytsky was in the main stream of these ideological innovations, he held views on historical prescription of Ukraine, its heredity from ancient Ukrainian Kyiv Rus. It was established that in the first months rule of hetman Khmelnytsky, he set himself the task of «drive out all Liahiv (Poles) from Ukraine». But as a visionary and talented politician had to hide their ideas and realize them by stages depending on the internal and external situation of Ukraine. At first he does not renounce autonomous dependence of Ukraine from Poland and limits desired for Cossaks Ukraine territory to the BilaTserkva. But after the outstanding victory (battles of ZhovtyVody, Korsun, Pyliavtsi) by the end of 1648 achieves recognition from the Polish king territory of Cossaks Ukraine in line Gorin river - Kamianets-Podilskyi. At that time already emerged Ukrainian state republican type (Hetmanat) with obvious signs of national statehood.

The real eye-opener for the Poles and for many Ukrainian too, was the statement by Khmelnytsky (in February, 1648) of his intention establish Ukrainian state border «on the Wisla». This position he held rest of his life. Although, he had to agree (under pressure) in treaty of Zboriv (1649), to limit the territory of Cossaks Ukraine only Chernihiv, Kyiv and Bratslavwoewodstw (province). But, outstanding success has been that Cossaks Ukraine (Hetmanat) has been recognized by this agreement subject of international law and could communicate on equal terms with other countries. Even defeated at the Battle of Berestechko, Ukraine continued its course for national independence and liberation of all its ethnic lands.

Emphasized, that the external signs Ukraine's dependence on Muscovy, according to Pereyaslav treaty (1654), hetman Khmelnytsky conducted its own independent policy. It's was aimed at collecting territorial legacy of Kievan Rus, which caused a sharp resistance from Moscow government. Generally, Khmelnytsky Muscovy used as an ally in the fight against Poland and no more. In the 1656-1657 clearly defined policies Ukrainian hetman, aimed at creating an independent Rus principality of all Ukrainian lands. This program subordinated Hetman Khmelnytsky negotiations with the governments of Poland, Sweden, Austria, the Crimean Khanate, Turkey, Transylvania, Moldova and other countries. Despite the failure, the idea of Hetman Bohdan Khmelnytsky of Ukraine became independent, united guide for many generations of Ukrainian.

Keywords: Hetman Bohdan Khmelnytsky, Ukraine, unity, independence, Poland, Crimean Khanate, Turkey, Sweden, Moldova, Transylvania, Treaty of Zboriv, Treaty of Pereyaslav.

Одержано 28.09.2016

УДК 929Шевченко:94(477-25)«20»

Катерина Нагайко
(Переяслав-Хмельницький)

«БАТЬКО УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ»: Т.Г. ШЕВЧЕНКО ТА КИЇВСЬКА ГРОМАДА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ

Дана стаття друкується в пам'ять мого наукового керівника, доктора історичних наук, професора Ярослава Олександровича Потапенка (28.X.1975 – 14.I.2016). З-поміж його наукових студій помітне місце посідають праці, присвячені Т. Г. Шевченку та змісту його спадщини. Вченим розглядаються історіософські та культурологічні аспекти творчості поета, аналізується символізм поетати та націєтворчий модус ідейної парадигми митця.

У зазначеній публікації зроблено спробу простежити аспекти, що засвідчують взаємозв'язок між поетаттю визначного українського поета Тараса Шевченка та Київською Українською Громадою. Акцентовано увагу на деяких ключових епізодах його участі в українофільському русі, зокрема в Кирило-Мефодіївському братстві, Петербурзькій Громаді, а також оцінці його поетати представниками української інтелігенції, надання ними символічного значення образу поета в умовах процесу національного відродження другої половини ХІХ ст. Показано роль найближчого оточення в перепохованні тіла Т. Г. Шевченка в Україні, розглянуто його вплив на світогляд київських громадівців. Вказано на ініціативи з шанування Київською Громадою пам'яті поета.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, Київська Громада, українське національне відродження, культ.

Постать Т. Шевченка є знаковою в системі національних образів сучасної гуманітарної думки. В Україні упродовж кількох історичних віх вона виступає соціокультурним феноменом, що однаково потужно резонує як на рівні державотворчого процесу, так і суспільної свідомості. Доля поета та його образ стали невід'ємною складовою національного міфу, який, в свою чергу, сформувався під впливом ідей, спродукованих представниками української інтелігенції другої половини XIX ст. Зокрема, до когорти інтелектуалів, чії зусилля лягли в основу подальших державницьких ініціатив, слід зарахувати представників т.зв. Київської Громади. З цим середовищем Т. Шевченко пов'язаний передусім завдяки своїй творчій спадщині та тим просвітницьким зусиллям, яких він докладав в останні кілька років свого життя, будучи активним членом іншої української Громади – Петербурзької.

Предтечею громадівського руху, що сприяв українському національному відродженню другої половини XIX ст., виступила організована діяльність українофільських товариств та організацій. З-поміж них найбільш вирізняється Кирило-Мефодіївське братство, до якого входив Т. Шевченко. М. Костомаров у своїх спогадах про поета зауважував, що його мрією було звільнення «малоруського» народу від поміщицького гніту. «В Шевченка в бесідах зі мною не видно було тої злости до утискувачів, що не раз проявлялася у його творах; навпаки він дихав любов'ю, бажанням примирення всіляких національних і соціальних непорозумінь, мріяв про загальну свободу і братство всіх народів» [15, с.146]. Зазначена думка багато в чому співпадає з філософією Кирило-Мефодіївського братства, організації, що в сенсі національного відродження виступила провісником суспільно-політичних змін в Російській імперії. Ідейні постулати, прописані в статутних документах («Закон Божий (Книга буття українського народу)» та «Брати українці!»), визначали його метою, «щоб кожен народ мав свій язик, свою літературу і свою справу общественну» [14, с.11]. У результаті своєї участі в зазначеному товаристві поет Т. Шевченко опинився в тривалому засланні. Багато в чому завдяки цій обставині сформувався його духовний образ борця за національні права українського народу.

Значна когорта дослідників постаті Т. Шевченка як в Україні, так і за кордоном звертались до його образу, як до яскравого символу національного визвольного руху середини XIX ст., відводячи йому роль «батька української нації», надаючи сакрального значення. Проте більш цінними на тлі сьогоденного заідеологізованого сприйняття образу Шевченка видаються оціночні судження його сучасників. Так, у листі П. Сердюкова до П. Куліша, який був написаний в лютому 1847 р., знаходимо наступну оцінку Кобзаря: «Въ Петербурге йде прачутка, що Шевченко ни на що не вважає, що ему не кажи, и, заткнувши уха, верзе свои теревени-вени, да й годи!...<...>серце щимить, меле та ные, що Винъ топе свой таланъ, – и запропастытъ, – изведе его не на що!...» [17, с.72-73]. У цьому ж листі автор, критично висловлюючись щодо його поетичного хисту, зазначає: «Поезія – нехай вона буде й чулая, й мисливая! – ни за що въ свете не буде художествомъ, не розколыше якъ следъ ни чьего сердца и незабаромъ згине без следу <...> поки вона не вышколе себе такъ, що якъ заговоре – якъ у дзвоны дзвоне, а якъ засміетця – Дунай розольетця!» [17, с.73]. З позиції сучасності можна лише додати, що феномен поезії Шевченка, який крився саме в національному дусі, подолав це застереження, а вишкіл його поетичного слова відбувся не стільки через пошук художніх форм, скільки через віднайдення свого вдячного читача-однодумця. Насамперед, це стосувалося освіченої національно свідомої інтелігенції, що потребувала свого ідеологічного Месії, а вже потім широких суспільних верств.

Активний суспільний діяч, літературознавець, дослідник постаті Т. Шевченка С. Єфремов зазначав: «В серці у Тараса живе надія на те, що з його палкого слова «встане правда на цім світі». І слово його вогнем палить душі, дзвоном гучним лунає по всій Україні, скликаючи живих людей на велику працю для рідного народу» [7, с.22]. Цю працю почергово здійснювали найкращі представники різних поколінь українців. У другій половині XIX ст. цей процес національного відродження охопив значну когорту українофілів-громадівців. На думку М. Поповича, цей національний рух був продовженням традицій Кирило-Мефодіївського товариства і надихався спадщиною Шевченка [19].

М. Жулинський у редакторському слові до четвертого тому «Історії української літератури» пише, що під впливом Шевченка «українське світосприйняття самоствердилося як органічна національна ідентичність». Також вчений стверджує, що «нетлінне слово Шевченка на всіх етапах боротьби народу активізує національну свідомість українців і забезпечує відродження українського культурного універсуму» [4, с. 5]. Власне сам автор згаданої вище праці І. Дзюба говорить, що «царизм швидко зрозумів взаємозв'язок національних «мечтаний» з ідеєю

революції, революційний потенціал визвольного руху, його спрямованість проти самодержавства, що знайшло найвиразніший вияв у Шевченковій поезії» [4, с.438]. Трактуючи розгром Кирило-Мефодіївського братства, як одну з найважливіших подій, що вплинула на процес українського націєтворення, дослідник зауважує: «Була зупинена хвиля національного відродження, що обіцяла стати високою і могутньою. Була в зародку придушена, покарана і розсіяна молода, талановита національна інтелігенція і на десятиліття затримане її формування в подальшому» [4, с.438].

О.Гриценко висловлює думку, що творення культу Шевченка як національного поета-пророка, віртуального «батька нації» розпочалося на сторінках часопису «Основа» та в середовищі згуртованої навколо нього українофільської інтелігенції. Дослідник твердить, що створюваний «Основою» та Старою Громадою симулякр Шевченка як «батька України» пізніше отримав шанси стати ідеологічно-культурною реальністю саме в Галичині в 1860-і роки, коли молоде покоління «руської інтелігенції» почало активно шукати нові національні та культурні орієнтири [3, с.110-116].

Цікавою для розкриття порушеної теми видається інформація, яка фігурує у спогадах А. Козачковського та засвідчує той епізод, від якого, можливо, бере свій фактичний початок процес формування харизматичного статусу Шевченка, як батька української нації. Зокрема він наводить висловлювання літнього німця-протестанта Мартина Штерна, який під час одного із застільних вечорів, а саме 19 серпня 1845 року, надихнувшись атмосферою української культури та образом «народного поета», називав Шевченка «батьком»: «Оце – батько! їй-богу, хлопці, батько! Будь здоров, батьку!» – високо підіймаючи келих, проголосив німець, і потім ми всі називали його батьком» [12, с.78].

Тривала трансформація сприйняття Шевченка, як символу українства, бере свій початок з моменту його повернення з десятирічного заслання, які він відбував в Орській, Оренбурзькій фортеці та Новопетровському укріпленні до 1857 р. Деякі оціночні судження щодо звеличуваного сприйняття постаті Т. Шевченка, «борця за волю» знаходимо у його «Щоденнику». Так, 16 серпня 1857 р. вихованець Київського університету, лікар Ф. Чельцов зробив власноручний запис у журнал поета: «С душевним восторгом я встретил и провел несколько часов с моим милым батьком, старым казаком Тарасом Григорьевичем Шевченко, за что очень благодарен Богу, что Он довел меня быть вместе с ним. Федор Чельцов» [28, с.141].

У записі від 17 квітня 1858 р. вже сам Шевченко наводить текст промови товариша та шанувальника поета Н. Старова, виголошеної ним на його честь 12 квітня під час обіду у графині Н. І. Толстой. «Признательное слово Т. Г. Шевченку. Несчастье Шевченка кончилось, а с тем вместе уничтожилась одна из вопиющих несправедливостей. <...> Мы скажем, что нам отрадно видеть Шевченка, который среди ужасных, убийственных обстоятельств, в мрачных стенах казармы смердячої – не ослабел духом, не отдался отчаянию, но сохранил любовь к своей тяжкой доле, потому что она благородна. Здесь великий пример всем современным нашим художникам и поэтам, и уже это достойно обезсмертит его!..» [28, с.286]. В продовження наведеного в щоденнику знаходимо запис від 26 березня 1858 р., що засвідчує інтерес до постаті Шевченка з боку провідних тогочасних інтелектуалів: «В Москве более всего радовало меня то, что я встретил в просвещенных москвичах самое теплое радушие лично ко мне и непритворное сочувствие к моей поэзии. Особенно в семействе С. Т. Аксакова» [28, с. 273].

Саме через переслідування владою за вираження українських національних сенсів Шевченко, як поет став співзвучний Байрону, Бернсу, Міцкевичу. Згадуваний вище С. Єфремов назвав його найбільшим співцем України [7, с.34]. Така оцінка дозволила пізніше говорити про Т. Шевченка, як про національне надбання. Через сюжетний зміст своїх творів, сформовану в них громадянську позицію, звернення до історичних коренів трагічних та героїчних сторінок минулого козацької доби, він суголосний основним національним прагненням. Характеризуючи його ідеї, С. Єфремов зазначає: «І поет радить – «миром, громадою» взятися до діла, «щоб збудить хиренну волю». А все-таки надій на добре в Шевченка, як у всіх тоді, було більше і він піклується про те, щоб дати кріпакам науку, як вони вийдуть вже на волю. Як письменник, як людина, що воювала з неправдою словом – він і тут великі надії покладає на правдиве щире слово, на добру науку, подану людям зрозумілою мовою» [7, с.37].

В особі Шевченка Україна отримала не просто національного поета, а свого Пророка, що змусив не лише думати та говорити про Україну, а й діяти заради відродження її величі, будувати державницьку ідеологію тощо. Його категоричні судження та радикальні заклики в поетичному

слові не передбачали двозначності. Разом з тим, саме громадівцям довелося втілити помірковану частину постулатів Шевченка на шляху до національної свободи. Визнаючи феномен Шевченка як національного лідера, вони дієво використали його творчий потенціал, поетичний спадок, звівши його геній на п'єдестал, на якому судилося постати майбутній українській державі. Подібну оцінку Т. Шевченко дістав і в сучасників, що, вивчаючи його життєвий та творчий шлях прийняли цю метафору, як одну з якісних ознак його постаті [11].

У згадуваному щоденнику Т. Шевченко лишив інформацію про те, як він сам розумів і ставився до свого поетичного дару. «Странное, однако ж, это всемогущее призвание. Я хорошо знал, что живопись – моя будущая профессия, мой насущный хлеб. И вместо того чтобы изучить ее глубокие таинства, и еще под руководством такого учителя, каков был бессмертный Брюллов, я сочинял стихи, за которые мне никто ни гроша не заплатил и которые, наконец, лишили меня свободы, и которые, несмотря на всемогущее бесчеловечное запрещение, я все-таки втихомолку кропаю. И даже подумываю иногда о тиснении (разумеется, под другим именем) этих плаксивых, товщих детей своих» [28, с.67]. У наведеній цитаті він промовисто та усвідомлено окреслив свій творчий геній та той фатум, який мав. Це відверте зізнання додало Шевченку тієї значимої величі в очах сучасників, що згодом перейшла у категорію не просто поваги та шани, а справжнього культу з-поміж широкого загалу.

Популярність Шевченка в середовищі інтелігенції (не лише українофільської) зумовила подальшу активну участь поета в суспільному житті. У розвідці М. Антоновича «З історії Громад на рубежі 1850-1860-х років» зауважується на тому, що після повернення Шевченка з десятирічного заслання до Петербургу, колишніми кирило-мефодіївським братчиками В. Білозерським, П. Кулішем, М. Костомаровим та Т. Шевченком була створена українська петербурзька громада [2, с.35]. Цей факт є загальноновизнаним етапом початку заснування українських громад, як інтелектуальних середовищ, земляцтв, що в суспільному та науковому вимірі діяли з позицій україноцентризму. У Петербурзькій громаді, перебуваючи в центрі світського життя, Т. Шевченко не полишив притаманного йому прагнення публічно доносити свої ідеї через поетичне слово. Образ поета став центральною фігурою, навколо якої об'єднувалися ідеологічні зусилля інтелігентів-патріотів, зокрема й в Українській Київській Громаді.

Про тривалі й приязні відносини з майбутніми київськими громадівцями зауважував і сам Т. Шевченко у своєму «Щоденнику». Зокрема, він дає позитивну характеристику братам Лазаревським: «На удивление симпатические люди эти прекрасные братья Лазаревские, и все ше[с]ть братьев как один замечательная редкость» [28, с.257]. Відмічаючи безпосередній зв'язок Т. Шевченка та учасників цієї організації, передусім слід зауважити на деяких фактах, що засвідчують дієву участь Кобзаря у справі розвитку визначальних проектів, що сприяли творенню національної ідеї в середовищі київських громадян.

У названій праці М. Антонович зауважує про зустріч у серпні 1859 р. Шевченка та члена Київської Громади Ф. Вороного, ініціатора першої недільної школи в Києві, яку було відкрито 11 жовтня 1859 р. [2, с.34]. За визначенням І. Житецького, метою таких шкіл було «дати українському народові освіту в найприступнішій для нього самого формі народньою українською мовою» [8, с. 95]. Через брак підручників та книг рідною мовою, на початковому етапі цю проблему вирішила «Граматка» П. Куліша. Про неї Т.Г. Шевченко схвально відгукнувся у своєму «Щоденнику»: «Как прекрасно, умно и благородно составлен этот совершенно новый букварь. Дай Бог, чтобы он привился в нашем бедном народе. Это первый свободный луч света, могущий проникнуть в сдавленную попами невольничюю голову» [6 с. 218]. Саме з цією метою – народного просвітництва – Шевченком було укладено та видано за власний кошт наклад «Букваря южнорусского». Н. Побірченко у статті «Життя задля просвіти» зауважує факт передачі Т. Г. Шевченком цього букваря до недільних шкіл Києва, Полтави, Харкова. Про зацікавленість поета у можливості якнайбільшого розповсюдження цієї книги серед народу засвідчують наведені дослідницею витримки з листів Т. Шевченка до М. Чалого: «Посылаю вам на показ 10 экземпляров моего Букваря, а из конторы транспорта вы получите 1000 экземпляров. Хорошо было б, якби можна распускать його по уездных та посельских школах» [19, с. 211]. Також з листування слідує, що Т. Шевченко турбувався про передачу коштів з продажу п'ятдесяти примірників свого «Кобзаря» київським недільним школам [19, с.212].

Така просвітницька діяльність Шевченка не залишилась поза увагою влади. Так, у повідомленні начальника Канівської повітової поліції київському, подільському і волинському

генерал-губернаторові І. І. Васильчикову 1861 р. зазначається про виявлення у Канівському повіті 12 екземплярів «Букваря» та «недопущение распространения означенных букварей, в особенности по сельским приходским школам и в Каневской воскресной школе» [25, с. 25].

Пильна увага та перешкоджання з боку влади лише засвідчили правильність шляху, обраного Шевченком, адже культурне просвітництво на народному ґрунті, що здійснювалося представниками прогресивної національно свідомої інтелігенції стало тим ключем, що дозволив здійснити революційні зміни в свідомості українців, забезпечивши їх самовизначення з-поміж інших народів.

Смерть Шевченка 26 лютого (10 березня) 1861 р. була відправною точкою, з якої, на думку окремих дослідників громадського руху, розпочалась діяльність Київської Української Громади. Реалізуючи обіцянку, дану П. Кулішем під час похорону в Санкт-Петербурзі, виконати заповіт поета, друзі Т. Шевченка організували перевезення його тіла в Україну. На думку С. Єскельчика, уже сам цей факт сприяв неабиякому зміцненню «національної самосвідомості українців, яке супроводжувало утвердження культу Шевченка» [6, с. 57-58].

Можна говорити, що в практичному вимірі відбулася своєрідна передача естафети українофільського руху з Петербурга до Києва. Зокрема, І. Житецький пов'язував виступ О. Стоянова та В. Антоновича в Києві під час перевезення труни Шевченка зі створенням Громади в травні 1861 р. В. Міяковський також наголошував на тому, що це була перша спільна акція громадівців. Також дослідник наводить доволі образний уривок з анонімного донесення шефу жандармів В. Долгорукому, який ним був отриманий в кінці лютого 1863 р.: «Из праха Шевченко выродилась целая шайка самых рьяных сепаратистов и ненавистников России» [16, с.142]. Такі ж прояви можновладної параної відносно Шевченка знаходимо у листі генерал-губернатора Одеси Е. Тотлебена до М.Лоріс-Мелікова та М.Черткова від 27 листопада 1879 р.: «Изъ украинофильской партій на югѣ [прибуває – К.Н.] очень много учителей, и они, еще съ гимназической скамьи, комментаріями Шевченки, толками о вольныхъ временахъ Запорожья, преувеличеннымъ поклоненіемъ простому народу, враждою къ властямъ и т. п. наполняютъ дѣтскія головы социальными идеями». <...> «Постоянное комментированіе на тысячу ладовъ Шевченка, его «думъ», прославленіе временъ гайдамачины, оплакиваніе временъ Запорожья, <...>даютъ этому воспитанію исключительно-своеобразный характеръ. Поклоняясь всякой малѣйшей чертѣ малорусскаго народа, они и дѣтямъ на каждомъ шагу превозносятъ его способности, словомъ идеализируютъ его, чѣмъ и развиваютъ въ немъ (нихъ) болѣзненное самолюбіе и въ концѣ концовъ воспитываемый дѣлается социалистомъ или никуда не годнымъ психопатомъ» [21, с. 158-159].

У записці М. Юзефовича «Про так званій українофільський рух» наступним чином зазначалося на посмертній ролі Шевченка: «после смерти они (українофіли – К.Н.) подняли его на пьедестал народного кумира, окружили его гроб всевозможными манифестациями, торжественно перевезли из Петербурга в Киев и похоронили около Канева над Днепром, на видной возвышенности <...> Но он стоял сам по себе, особняком от украинофильской затеи, хотя и служил ей подспорьем, как возбуждательное средство» [25, с. 121].

Спираючись на аналіз тогочасних матеріалів та документів, згадуваний нами вище С. Єскельчик, відмічаючи посмертну роль Т. Шевченка в процесі «зміцнення національної самосвідомості і єдності», вказує на те, що «шевченкова могила, створена й «означена» українофілами як національний символ у 1860-1880-х роках, стала в Російській імперії місцем народження нового українського політичного націоналізму» [6, с. 71-72]. Дослідник зауважує про існування різних легенд і чуток, пов'язаних зі смертю та похованням Шевченка. Зокрема, наводить цитату зі збірки «Т.Г. Шевченко в документах і матеріалах», виданій у 1950 р. в Києві, в якій зазначається наступне: «Стали рассказывать, что Шевченко не умер, а живет <...> и со временем подаст знак к действиям малороссов; что в могиле его находятся ножи и что скоро наступит Тарасова ночь в которую будут резать панов и ляхов». У тому ж джерелі згадано петербурзького громадівця Г. Честаховського, який «успел убедить простой народ» у вищевказаному, окреслюючи тим самим шлях до народної свободи [6, с. 61-62]. У щоденнику члена Київської Громади М. Кістяківського з цього приводу міститься наступний запис: «Он (йдеться про члена Київської громади М. Лазаревського – К.Н.) перевозил гроб поэта из Петербурга в Канев. Тогда ходила в народе легенда о нем, что он привез не гроб Шевченка, а сундук с ножами для резни панов» [9, с. 455]. Очільник Київської Громади В. Антонович згадує, що під час прибуття домовини Шевченка в Україну «предписывалось полиции проверить, не

привезені ли из Петербурга в гробу ножи для резни, под видом тела покойного поэта Шевченка, и наряжен строжайший надзор над посетителями его могилы» [1, с. 154]. М. Назаренко у праці «Легенди про Шевченка XIX – початку XX століття» наводить одну із них, яка ґрунтується на чутках про вміст могили Шевченка, в якій знаходяться «чи то священні ножі, чи то дивний (чарівний?) меч, змочений кров'ю забитого батька, чи то дивна книга, в якій пояснюється, як бідним людям стати вільними» [18].

У продовження розкриття заявленої теми логічним, на нашу думку, буде звернутися до першоджерел. Особисті спогади про Шевченка залишили громадівці О. Лазаревський, Ф. Лебединцев, Г. Честахівський, М. Стороженко, В. Беренштам, П. Куліш, М. Костомаров, М. Білозерський, М. Лазаревський, Ф. Лазаревський та інші, що вміщені в збірнику «Спогади про Тараса Шевченка» [22].

Поза цим переліком вважаємо за потрібне вказати на деякі оцінки постаті Шевченка іншими представниками Київської Громади різних періодів її діяльності. Так, М. Драгоманов у листі до В. Навроцького, датованому 27 грудня 1872 р., говорячи про значення творів Т. Шевченка для української літератури, які поруч із творчістю Квітки та М. Вовчка були «для свого часу образком реального малювання життя і зачіпання «вопросів живих»» [23, с. 103]. У його праці «Шевченко, українофіли й соціалізм» поет постає «пророком своєї хати і своєї мудрості» [5]. Порівнюючи Шевченка з представниками Київської Громади, він зауважує: «Мужик Шевченко стояв попереду вивчених приятелів, київських слов'янофілів, і гарячою громадською думкою, й таким же українством» [5, с. 32]. В. Антонович у промові «Произведения Шевченка, содержание которых составляет исторические события», виголошеній на засіданні Історичного товариства Нестора Літописця при Київському університеті св. Володимира 1 березня 1881 р., присвяченому 20-им роковинам смерті Т. Шевченка, схвально оцінив історичні твори поета, вказавши на реалістичність описів побуту, образів персонажів, що дало можливість правдиво передати дух зображуваної ним епохи: «Поэт воспроизводил нередко эпизоды не только в его время, но и поныне почти не разработанные наукой» [1, с. 103].

У спогадах Є. Чикаленка Шевченко названий ним не інакше, як «батько нашого національного відродження» [26, с. 123]. Зауважуючи його потенціал, він дає високу оцінку таланту поета, називаючи «самородним діамантом». Зокрема, наводить таку думку: «Якби й Т. Шевченко виїхав був перед своїм арештом за кордон і, замість того, щоб простраждати десять років у надкаспійських степах серед темних москалів, прожив цей час в Європі, серед людей освічених, культурних, то написав би такі речі, які поставили б його ім'я поряд з Гете, Байроном і мали б всесвітнє значіння» [26, с. 183-184]. У свою чергу О. Русов у спогадах називає Шевченка одним із «главных проповедников нашей веры и выразителями народных стремлений». Він також вказує на те, що Т. Шевченко проклав шлях демократичного руслу для ідей українських «народовців» [27, с. 253].

Характеризуючи постать Шевченка, О. Кістяківський у своєму щоденнику за 1874-1879 рр., наводячи факт вилучення його книг з бібліотеки реальної гімназії директором Палієнком, так пояснює цей інцидент, «достаточно одного имени Шевченка, чтобы одних запугать, у других возбудить подозрение, третьих погубить» [10, с. 175].

На завершення варто наголосити на деяких аспектах, що засвідчують характер вшанування пам'яті Т. Шевченка представниками Київської Громади. Так, київським губернатором М. П. Гессе було дозволено відслужити панахиду з нагоди 20-х роковин смерті Т. Г. Шевченка, на яку просили дозволу В. Антонович, Ф. Мищенко [?], Якубовський та М. Старицький за формулюванням: «Ввиду того, что запрещение может вызвать проявления неуместного характера, разрешил» [25, с. 182]. Також, у розпорядженні Головного управління у справах друку від 1881 р. зазначалося про заборону друку будь-яких статей на вшанування пам'яті «малороссийского поэта Шевченко», «ввиду того, что в настоящей агитации в значительной мере заинтересована партия так называемых украинофилов» [25, с. 182].

На початку 1881 р. діячами Київської Громади була здійснена спроба назвати одну з київських шкіл іменем Т. Шевченка. Однак, це клопотання було відхилене Київською міською думою. От як про це зазначається у примітці В. Смілянської до праці О. Кониського «Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя»: «Р. 1881 в день Шевченкової смерті 12 радних київської думи (Ради міської) вдавалися в думу з петицією, щоб одну з київських елементарних шкіл назвати школою Шевченка. Дума, кермована своїм президентом Ейсманом, користуючись смутними подіями 1 березня (замордування царя), не дала згоди на просьбу петиціонерів» [13, с. 593-594].

Слід сказати, що до цього ініціативи про заснування шкіл у пам'ять про Т. Шевченка вже мали місце в українофільському середовищі. Так, у день смерті поета на квартирі в М. Лазаревсько в Петербурзі таку ідею було висловлено його найближчими друзями [6, с.57]. Про збір пожертв для влаштування школи в пам'ять про Т. Шевченка зауважував член Одеської громади О. Андрієвський у листі від 23 травня 1879 р. до В. Гнилосирова [24, с. 61].

Результатом вияву пошани до постаті поета стало створення влітку 1891 р. Братства тарасівців, що, на думку С. Єкельчика, стало зародком українських політичних партій у Російській імперії [6, с.72]. А також наукового товариства імені Шевченка, яке стало прототипом майбутньої Академії наук України.

Ми торкнулися лише деяких аспектів широкої та актуальної теми – взаємовпливу Т. Шевченка та Київської Громади в контексті процесу національного відродження другої половини ХІХ ст. Маємо сподівання, що ця розвідка допоможе глибше розкрити й усвідомити те значення, яке справив як сам Шевченко, так і його образ на формування української національної ідеї в середовищі цієї організації. Упродовж усього часу існування Громади її члени сприяли формуванню образу Шевченка як борця за волю України. Докладені ними зусилля дозволили використати символізм постаті – «батька Тараса», «Кобзаря», «Пророка» – для втілення його ідей, створивши світоглядну основу українського національного міфу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упор. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Вст. ст. та коментарі В. Ульяновського. – К.: Либідь, 1995. – 816 с.
2. Антонович М. З історії громад на рубежі 1850-1860-х років / М. Антонович // Київська старовина. – № 2. – 1998. – С. 49-84.
3. Герої та знаменитості в українській культурі / Ред. О. Гриценко. – К.: УЦКД, 1999. – 352 с.
4. Дзюба І. Історія української літератури у 12 т. Тарас Шевченко / І. Дзюба. – К.: Наукова думка, 2014. – Т.4. – 782 с.
5. Драгоманив М. П. Шевченко, українофіли й соціалізм [Електронна копія] / М. Драгоманив; з передм. І. Франка. – 2-ге вид. – Львів : Накладом Укр.-рус. вид. спілки, 1906 (3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка).
6. Єкельчик С. Українофіли: світ українських патріотів другої половини ХІХ ст. / С. Єкельчик. – К.: КІС, 2010 – 272 с.
7. Єфремов С. Тарас Шевченко, життя його та діла / С. Єфремов. – Київ: Друкарня товариства «Час», 1917. – 56 с.
8. Житецький І. Київська громада за 60-тих років / І. Житецький // Україна: науковий двохмісячник українознавства. – 1928. – Кн. 1. – С. 91-125.
9. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874-1885). У двох томах. Т. 1 (1874-1879) / О.Ф. Кістяківський. – К.: Наукова думка, 1994. – 667 с.
10. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874-1885). У двох томах. Т. 2 (1880-1885) / О.Ф. Кістяківський. – К.: Наукова думка, 1995. – 583 с.
11. Ковалевський О. Національний пророк. В кн.: «Я дуже щиро Вас люблю...»: Шевченко у розповідях сучасників / Упоряд., передм., прим. О. В. Ковалевського. – Х.: Прапор, 2004. – С. 3-8.
12. Козачковський А. Із спогадів про Т.Г. Шевченка / А. Козачковський // Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 76-80.
13. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. / О.Я.Кониський. – К., 1991. – 702 с.
14. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / М.І. Костомаров. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
15. Костомаров М. І. Спомини про Шевченка / М.І. Костомаров // Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 145-147.
16. Мияковский В. «Киевская громада»: Из истории украинского общественного движения 60-х гг. / В. Мияковский // Летопись революции. – 1924. – № 4. – С. 127-150.
17. Міяковський В. Люди сорокових років (Кирило-методіївці в їх листуванні) / В. Міяковський // За сто літ. Кн. 2 – Державне видавництво України, 1928. – С. 33-98.
18. Назаренко М. Легенди про Шевченка ХІХ – початку ХХ століття / М. Назаренко // Шевченкознавчі студії. Зб. наукових праць. – Вип. 7. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – С. 149-156.
19. Побірченко Н. С. Життя задля просвіти українського народу / Н.С. Побірченко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: наук. зб. 1 – 2002 – С. 211-217.
20. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – К.: «АртЕк», 1998. – 728 с.
21. Рябінін-Скляревський О. З революційного українського руху 1870-х р. В добу тимчасових генерал-губернаторів / О. Рябінін-Скляревський // За сто літ. Кн.1. – Державне видавництво України, 1927. – С. 154-166.

22. Спогади про Тараса Шевченка / Упоряд. і приміт. В.С. Бородіна і М.М. Павлюка; передм. В.Є. Шубравського. – К.: Дніпро, 1982. – 547 с.
23. Студинський К. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким (з початків соціалістичного руху в Галичині) / К. Студинський // За сто літ. Кн. 1. – Державне видавництво України, 1927. – С.83-154.
24. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів. / Упоряд.: А.Г. Адаменко, М.П. Візир (керівник), І.Д. Лисоченко, Й.В. Шубинський – К.: Наукова думка, 1966. – 492 с.
25. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847-1914). Збірник документів і матеріалів / відп. ред. Г. Боряк; упоряд. Г. Боряк, В. Баран, Л. Гісцова, Л. Демченко, О. Музичук, П. Найденко, В. Шандра; НАН України, Ін-т історії України; Укрдержархів, ЦДІАК України. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – LXII; 810 с.
26. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907) / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1955. – 504 с.
27. Шамрай С. Спомини Ол. Ол. Русова / С. Шамрай // За сто літ. Кн. 1. – Державне видавництво України, 1927. – С. 236-259.
28. Шевченко Т. Щоденник / Т. Шевченко; упоряди., автор передмови та приміток проф. Л. Ушкалов. – Харків: Видавець Савчук О.О., 2014. – 448 с.

REFERENCES

1. Antonovych V. B. Moia spovid: Vybrani istorychni ta publitsystychni tvory / Upor. O. Todiichuk, V. Ulianovskiy. Vst. st. ta komentari V. Ulianovskoho. – K.: Lybid, 1995. – 816 s.
2. Antonovych M. Z istorii hromad na rubezhi 1850-1860-kh rokiv / M. Antonovych// Kyivska starovyna. – № 2. –1998.– S. 49-84.
3. Heroi ta znamenytosti v ukrainskii kulturi / Red. O. Hrytsenko. – K.: UTsKD, 1999. – 352 s.
4. Dziuba I. Istoriiia ukrainskoi literatury u 12 t. Taras Shevchenko. / I.Dziuba. – K.: Naukova dumka, 2014. – T. 4. – 782 s.
5. Drahomaniv M. P. Shevchenko, ukrainofily i sotsiializm [Elektronna kopiia] / M.Drahomaniv; z predm. I. Franka.– 2-he vyd. – Lviv : Nakladom Ukr.-rus. vyd. spilky, 1906 (Z druk. Nauk. T-va im. Shevchenka).
6. Iekelchyk S. Ukrainofily: svit ukrainskykh patriotiv druhoi polovyny KhIKh st. / S. Yekelchyk. – K.: KIS, 2010. – 272 s.
7. Iefremov S. Taras Shevchenko, zhyttia yoho ta dila / S. Yefremov. – Kyiv: Drukarnia tovarystva «Chas», 1917. – 56 s.
8. Zhytetskyi I. Kyivska hromada za 60-tykh rokiv / I. Zhytetskyi // Ukraina: naukovyi dvokhmisiachnyk ukrainoznavstva. – 1928. – Kn. 1. – S. 91-125.
9. Kistiakivskiy O. F. Shchodennyk (1874-1885). U dvokh tomakh. T.2 (1880-1885) / O. F. Kistiakivskiy. – K.: Naukova dumka, 1995. – 583 s.
10. Kistiakivskiy O. F. Shchodennyk (1874-1885). U dvokh tomakh. T.1 (1874-1879) / O. F. Kistiakivskiy. – K.: Naukova dumka, 1994. – 667 s.
11. Kovalevskiy O. Natsionalnyi prorok. V kn.: «Ia duzhe shchyro Vas liubliu...»: Shevchenko u rozpovidiakh suchasnykiv / Uporiad., peredm., prym. O.V.Kovalevskoho. – Kh.: Prapor, 2004. – S. 3-8.
12. Kozachkovskiy A. Iz spohadiv pro T. H. Shevchenka / A.Kozachkovskiy // Spohady pro Tarasa Shevchenka. – K.: Dnipro, 1982. – S. 76-80.
13. Konyskyi O. Ia. Taras Shevchenko-Hrushivskiy: Khronika yoho zhyttia. / O. Ia. Konyskyi. – K., 1991. – 702 s.
14. Kostomarov M. I. Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukrainskoho narodu) / M.I.Kostomarov. – Kyiv: Lybid, 1991. – 40 s.
15. Kostomarov M. I. Spomyny pro Shevchenka / M. I. Kostomarov // Spohady pro Tarasa Shevchenka. – K.: Dnipro, 1982. – S. 145-147.
16. Myiakovskyi V. «Kyevskaia hromada»: Yz ystorry ukraynskoho obshchestvennoho dvyzhenyia 60-kh hh. / V. Myiakovskyi // Letopys revoliutsyy. – 1924. – № 4. – S. 127-150.
17. Miiakovskiy V. Liudy sorokovykh rokiv (Kyrylo-metodiivtsi v yikh lystuvanni) / V.Miiakovskiy // Za sto lit. Kn. 2 – Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928. – S. 33-98.
18. Nazarenko M. Lehendy pro Shevchenka XIX – pochatku XX stolittia / M.Nazarenko // Shevchenkoznavchi studii. Zb. naukovykh prats. – Vyp. 7. – K.: VPTs «Kyivskiy universytet», 2005. – S. 149-156.
19. Pobirchenko N. S. Zhyttia zadlia prosvity ukrainskoho narodu / N.S.Pobirchenko // Psyholohopedahohichni problemy silskoi shkoly: nauk. zb. 1 – 2002 – S. 211-217.
20. Riabinin-Skliarevskiy O. Z revoliutsiinoho ukrainskoho rukhu 1870-kh r. V dobu tymchasovykh heneralhubernatoriv / O. Riabinin-Skliarevskiy // Za sto lit. Kn.1. – Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. – S. 154-166.
21. Spohady pro Tarasa Shevchenka / Uporiad. i prymit. V.S. Borodina i M.M. Pavliuka; peredm. V. Ie. Shubravskoho. – K.: Dnipro, 1982. – 547 s.

22. Popovych M. Narys istorii kultury Ukrainy / M. Popovych. – K.: «ArtEk», 1998. – 728 s.
23. Studynskyi K. Perepyska M. Drahomanova z V. Navrotskyim (z pochatkiv sotsialistychnoho rukhu v Halychyni) / K. Studynskyi // Za sto lit. Kn.1. – Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. – S. 83-154.
24. T. H. Shevchenko v epistolii viddilu rukopysiv. / Uporiad.: A. H. Adamenko, M.P. Vizyr (kerivnyk), I. D. Lysochenko, I. V. Shubynskyi – K.: Naukova dumka, 1966. – 492 s.
25. Ukrainiska identychnist i movne pytannia v Rosiiskii imperii: sprobа derzhavnoho rehuliuвання (1847-1914). Zbirnyk dokumentiv i materialiv / vidp. red. H. Boriak; uporiad. H. Boriak, V. Baran, L. Histsova, L. Demchenko, O. Muzychuk, P. Naidenko, V. Shandra; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy; Ukrderzharkhiv, TsDIAK Ukrainy. – K.: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2013. – LXII; 810 s.
26. Chykalenko Ie. Spohady (1861-1907) / Ie Chykalenko. – Niu-Iork: Ukrainiska vilna akademiia nauk u SShA, 1955. – 504 s.
27. Shamrai S. Spomyny Ol. Ol. Rusova / S. Shamrai // Za sto lit. Kn.1. – Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1927. – S. 236-259.
28. Shevchenko T. Shchodennyk / T. Shevchenko; uporiady., avtor peredmovy ta prymitok prof.. L. Ushkalov. – Kharkiv: Vydavets Savchuk O. O., 2014. – 448 s.

Нагайко К. «Отец украинской нации»: Т. Шевченко и Киевская Громада в украинском национальном возрождении.

Данная статья посвящается памяти моего научного руководителя, доктора исторических наук, профессора Ярослава Александровича Потапенко. (28 X. 1975 – 14. I. 2016). Среди его научных исследований заметное место занимают работы, посвященные Т. Г. Шевченко и его творческого наследия. Ученым рассматриваются историософские и культурологические аспекты творчества поэта, анализируется символизм фигуры и нациообразующий модус идейной парадигмы.

В указанной публикации сделана попытка проследить аспекты, свидетельствующие о взаимосвязи между фигурой выдающегося украинского поэта Тараса Шевченко и Киевской Украинской Громады. Акцентировано внимание на некоторых ключевых эпизодах его участия в украинофильском движении, в частности в Кирилло-Мефодиевском братстве, Петербургской Громаде, а также оценке его личности представителями украинской интеллигенции, формирования ими символического значения образа поэта в условиях процесса национального возрождения второй половины XIX в. Показана роль ближайшего окружения в перезахоронении тела Т. Г. Шевченко в Украине, рассмотрены его влияние на мировоззрение киевских громадцев. Указано на отдельные инициативы по чествованию его памяти Киевской Громадой.

Ключевые слова: Т. Шевченко, Киевская Громада, украинское национальное возрождение, культ.

Nahaiko K. «The father of Ukrainian nation» T. Shevchenko and Kyiv community in Ukrainian national revival.

This article is devoted to the memory of my thesis advisor, Doctor of History, Professor Yaroslav Potapenko (28.10.1975-14.01.2016). Amidst his scientific studies the works dedicated to Taras Shevchenko and a scope of his heritage take a prominent place there. The scholar envisages aspects of poet's art from the cultural point of view and from the point of philosophy of history, he also analyzes the symbol of poet's figure and the nation forming image in his ideological circle. This publication tried to take an insight into aspects that confirm the connection between the prominent Ukrainian poet Taras Shevchenko and Kyiv Community of Ukraine. The attention is drawn to some key episodes of his participation into Ukrainophile movement, especially in Cyril and Methodius Brotherhood and Petersburg Community, as well as to the evaluation of his personality by the representatives of Ukrainian intelligence, while they made the poet's image symbolic under the circumstances of a national revival in the 2nd half of the 19th century. We also showed the role the inner closest persons played in reburying the body of Taras Shevchenko in Ukraine, and also their influence onto the world view of the members of Kyiv Community. Initiatives towards commemorating of the poet by the Kyiv Community are highlighted here.

Keywords: T. Shevchenko, Kyiv Community, Ukrainian national revival, cult.

Одержано 22.09.2016